

FILOSOFIAN KOE 15.3.2017 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Alla oleva vastausten piirteiden, sisältöjen ja pisteitysten luonnehdinta ei sido ylioppilastutkintolautakunnan arvostelua. Lopullisessa arvostelussa käytettävistä kriteereistä päättää tutkintoaineen sensorikunta.

Filosofiasta ja sen arvioinnista lukion opetussuunnitelman perusteissa 2003

Filosofian kokeessa käsitellään koko todellisuutta, sen monimuotoista hahmottamista ja ihmisen toimintaa siinä. Filosofian erityisluonne on sen tavassa jäsentää ongelmia käsitteellisesti, järkipärisesti ja keskustellen. Filosofian kokeessa arvioidaan kokelaiden ajattelun valmiuksia, joita tarvitaan muuttuvassa ja monimutkaisessa yhteiskunnassa.

Filosofian kokeessa arvioidaan opiskelijan

- kykyä hahmottaa filosofisia ongelmia ja erilaisia mahdollisia ratkaisuja niihin
- kykyä jäsentää puhetta ja tekstiä käsitteellisesti sekä tunnistaa väitteitä ja niiden perusteluja
- kykyä ymmärtää ja arvioida erilaisten filosofisten käsitysten perusteluja
- yleissivistäviä perustietoja sekä filosofian historiasta että sen nykysuuntauksista ja kykyä suhteuttaa niitä yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöihin.

Filosofiassa arvioidaan käsitteiden ja teorioiden omaksumista sekä kykyä ilmaista omaa filosofista ajattelua. Opiskelijan suhde filosofisiin kysymyksiin on yksilöllinen, mutta kysymysten käsittelyn perustana ovat ajattelun tiedolliset hyveet: kriittisyys, älyllinen rehellisyys, johdonmukaisuus, ristiriidattomuus ja järjestelmällisyys.

Bloomin taksonomia ohjaamassa digitaalisen reaaliaineen kokeen tehtävien laadintaa

Ylioppilaskokeen reaaliaineen digitaalisten tehtävien vaikeustasoissa on otettu huomioon Bloomin kognitiivisia oppimistavoitteita koskeva taksonomia sekä Andersonin ja Krathwohlin siitä kehittämä muunnelmä. Niiden perusteella tehtävässä vaadittavaa kognitiivista prosessia arvioidaan kuusiportaisella hierarkkisella asteikolla: muistaa / palauttaa mieleen, ymmärtää/käsittää, soveltaa, analysoida, arvioida ja luoda (syntetisoida). Kaksi ylintä tasoa ovat taksonomioissa eri järjestyksessä.

Ylioppilastutkintolautakunta on ryhmitellyt tehtävät vaativuustason mukaan neljään luokkaan. Muistamista ja käsittämistä vaativat tehtävät on jaettu suljettuihin (A) ja avoimiin (B) tehtäviin. Esimerkiksi monivalintatehtävät kuuluvat luokkaan A ja määrittelytehtävät luokkaan B. Vaativimmat tasot on myös ryhmitelty kahteen luokkaan C ja D. D-tason tehtäviin voi kuulua luova elementti, joka lisää tehtävän vaativuutta, koska se edellyttää kykyä soveltaa, kehittää tai muuntaa lukion opetussuunnitelman perusteissa määriteltyä osaamista myös sellaiselle alueelle, jota ei ole käsitelty lukiossa. Vaihtoehtoisesti D-tasolla ovat tarkasteltavana erityisen laajat, monipuoliset sekä mahdollisesti uudentyyppiset aineistot ja niiden yhdistelmät.

Filosofian ylioppilaskokeen vastausten arviointi

Filosofia on yleistä, abstraktia ajattelua. Siksi siinä pelkkä asian ymmärtäminen voi usein olla hyvin vaativa suoritus. Tämän takia yllä mainittuja Bloomin taksonomian luokituksia ei pidä filosofian arvioinnissa pitää kaavamaisen hierarkkisina. Tiedollisen osaamisen eri ulottuvuudet ovat filosofiassa lähes poikkeuksetta limittäisiä, vaikka määrittelyä, kuvailua ja selittämistä vaativat tehtävän osat ovat pääsääntöisesti suppeampia kuin erittelyä, pohdintaa ja arviointia vaativat tehtävät.

Filosofinen ajattelu voidaan yleensä jäsentää sarjana avoimia kysymyksiä ja niihin annettuina vastauksina. Tästä johtuen filosofian kokeessa arvioidaan yhtäältä kokelaan kykyä hahmottaa filosofisia kysymyksiä, toisaalta hänen kykyään ymmärtää ja arvioida vastauksia niihin. Mikäli tehtävässä pyydetään arvioimaan jotakin filosofista väitettä, olennainen osa vastausta on tarkastella, mihin kysymykseen kyseinen väite vastaa. Kun kokelas on hahmottanut oikein taustalla olevan filosofisen kysymyksen, hänellä on selkeä lähtökohta arvioida väitteen perusteita ja osoittaa mahdollisia vaihtoehtoisia vastauksia kysymykseen.

Ylioppilaskokeessa arvioitava filosofinen ajattelu kommunikoidaan kielellisesti. Siksi arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota myös ajattelun esittämiseen monella tasolla tekstin kirjallisuudesta vaikuttavuudesta kappalejakoon. Kyse ei kuitenkaan ole äidinkielen tehtävästä, ja hyvä kirjallinen esitys on hyvän filosofian vastauksen tunnusmerkki vain siinä määrin kuin se ilmentää hyvää filosofista ajattelua. Hyvä filosofinen vastaus on läpi ajateltu. Se tarkoittaa vastauksessa useita eri piirteitä. Tärkeimmät niistä ovat vastauksen osuvuus, eheys ja vakuuttavuus.

Vastauksen osuvuus eli sen relevanssi ja asiaankuuluvuus on hyvän vastauksen ydin. Hyvät tiedot ja ymmärrys sekä osuva argumentaatio eivät tuota edes hyväksyttävää vastausta, jos ne eivät vastaa tehtävään. Tämän vuoksi osuvuus on alla listatuista ulottuvuuksista tärkein. Yksi osuvan vastauksen piirteistä on, että se on selkeä. Filosofisessa ajattelussa kysymykset ja vastaukset on pystyttävä muotoilemaan selvästi.

Vastauksen eheys liittyy vastauksen rakenteeseen. Rakennetta on filosofiassa perinteisesti arvioitu ns. SOLO-mallilla (Structure of the Observed Learning Outcome). Sen roolia filosofian arvioinnissa on täsmennetty arvioimalla mallin mukaan vastausten eheyttä ja tuomalla osuvuus ja vakuuttavuus eheyden rinnalle arviointikriteereiksi. Kokelaan kyky jäsentää käsitteellisesti ongelmia ja ratkaisuja sekä tunnistaa ja arvioida perusteluja ilmenee vastauksen johdonmukaisuutena ja moniulotteisuutena.

Vastauksen vakuuttavuus tarkoittaa filosofiassa ennen kaikkea argumentaation hyvää laatua. Sen ytimessä ovat filosofisesti hyväksyttävät lähtökohdat sekä riittävä yhteys väitteiden ja perustelujen välillä.

Hyvä filosofinen ajattelu näkyy käsitteiden ja teorioiden osaamisessa ja käytössä sekä ilmiökentän hallinnassa. Niiden lisäksi asiaan vaikuttavat vastauksen osuvuus, eheys ja vakuuttavuus. Tiedollisen osaamisen tapaan myös arvioinnin muut ulottuvuudet ovat filosofiassa lähes poikkeuksetta osittain päällekkäisiä silloin, kun vastaus täyttää relevanssin minimivaatimukset eli osuu tehtävänantoon. Vastaus voi olla tiedolliselta osaamistasoltaan hyvä, mutta ajattelun esittämistapa saattaa olla heikkoa tai toisin päin. Ulottuvuudet eivät kuitenkaan ole täysin riippumattomia toisistaan, koska esitystapa, käsitteiden käyttö ja ilmiökentän hallinta liittyvät yhteen.

Filosofian tehtävien luonteen vuoksi vastauksen kypsyyttä koskevat seikat ovat erityisen tärkeässä asemassa. Ylioppilastutkintolautakunta on antanut kypseyden osoittamisesta ohjeet reaaliaineiden digitaalisten kokeiden määräyksissä https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/tiedostot/reaaliaineiden_digitaalisten_kokeiden_maaraykset_2017.pdf. On hyvä huomata, että mää-
rysten mukaan epäolennaisten näkökohtien käsittely heikentää vastauksen arvoa.

Oheinen taulukko voi auttaa filosofian ylioppilaskirjoitusvastausten osuvuuden, eheyden ja vakuuttavuuden arviointia. Nämä ja vastauksen sisältöön liittyvät seikat muodostavat yhden kokonaisarvion, joka esitetään tehtävänosasta annettavalla pistemäärällä.

Arvioinnin ulottuvuus	/Pistemäärä 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Osuuus	Vastaus ei lainkaan vastaa tehtävään; tehtävä on ymmärretty ratkaisevasti väärin.	Vastaus liittyy osin kysymyksen alaan, mutta on epäselvä, harhaileva tai sivussa asiasta.	Tehtävään vastataan asiaankuuluvasti.	Vastauksessa ilmenee selkeää ymmärrystä tehtävänannosta ja sen rajauksesta, ja siinä käsitellään olennaisimmat seikat.	Vastauksessa ilmenee erinomainen ymmärrys tehtävänannosta ja sen rajauksesta, ja siinä käsitellään kattavasti tarpeelliset seikat ja vain ne.
Eheys (SOLO)	Vastaus on hajanainen ja sekava.	Vastauksessa on yksi asiaan selvästi liittyvä seikka. Vastauksen ainekset ovat kuitenkin muuten satunnaisia tai sekavia.	Vastauksessa on useita asiaan kuuluvia seikkoja, mutta niitä ei ole onnistuttu liittämään yhdeksi kokonaisuudeksi. Vastaus jää usein luettelomaiseksi.	Tehtävänantoon kuuluvia näkökulmia on liitetty toisiinsa johdonmukaisesti ja monipuolisesti. Tuloksena on koherentti kokonaisuus, joka vastaa kysymykseen.	Vastauksessa tehtävänantoon liittyvät relevantit aineistoelementit on suhteutettu toisiinsa. Käsitteet ja perustelut muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden, joka vastaa tehtävään liittyviin kysymyksiin ja ottaa tarvittaessa huomioon myös vaihtoehtoisia lähestymistapoja.
Vakuuttavuus	Vastauksessa ei ole perusteluja tai niillä ei ole yhteyttä esitettyihin väitteisiin.	Vastauksessa esitetyt perustelut liittyvät jotenkin väitteisiin, mutta niiden yhteys jää epäselväksi.	Vastausta on perusteltu siten, että lähtökohdat ovat järkeviä ja perustelujen ja johtopäätöksen välillä on selvä yhteys.	Vastauksessa on tarkasteltu useimpia relevantteja perusteluja, niitä on problematisoitu ja eritelty järkevästi ja argumentit on rakennettu oikein.	Relevanttien perustelujen problematisointi ja erittely on osuvaa ja osoittaa omaperäistä oivaltavaa ajattelua tai syvällistä perinteen tuntemusta.

Filosofian digitaalisen ylioppilaskokeen uudet pistemäärät

Filosofian kokeessa on yhdeksän tehtävää, joista kokelaan tulee vastata viiteen. Koe on kaksiosainen. Osassa I on kuusi A-, B- tai C-tason tehtävää. Kustakin tehtävästä saa 0–20 pistettä. Osassa II on kolme D-tason tehtävää, joista saa 0–30 pistettä kustakin. Osan I tehtävistä voi vastata 3:sta 5:een ja osan II tehtävistä 0:sta 2:een. Kokelas ei voi saavuttaa kokeen maksimipistemäärää (120), jos hän ei vastaa kahteen osan II tehtävään.

Aiemmin filosofian hyvän vastauksen piirteiden pisteohjeissa on mainittu kaksi erillistä arvioinnin kiintopistettä. Ne ovat olleet ”hyvä vastaus”, jolla on tarkoitettu 3/6 pisteen eli 50 %:n pistemäärän saavuttamista, ja ”kiitettävä vastaus”, jolla on tarkoitettu 5/6 pisteen eli reilun 80 %:n pistemäärän saavuttamista. Tehtävöisioissa, joista annetaan 6 pistettä, sovelletaan edelleen samaa asteikkoa, vaikka 6 pisteen osuus arvosanan kokonaispistemäärästä on pienentynyt noin kolmannekseen verrattuna paperiseen kokeeseen. Tehtävöisioissa, joissa enimmäispistemäärä on vähemmän kuin 6, annetaan yleensä ainoastaan yksi noin 50 %:n kiintopiste. Pistemäärän kasvaessa useammat ennalta määritellyt arviointikohdat helpottavat arviointia. Jos tehtävästä tai sen osasta annettava pistemäärä on 8 tai enemmän, käytetään kolmea kiintopistettä: 25–30 %, 50–60 % ja 75–80 %. Jos tehtävästä tai sen osasta annetaan yli 10 pistettä, on esitetty myös luonnehdinta huippupisteistä. Sen tarkoituksena on tuoda esiin seikkoja, jotka helpottavat vastauksen sijoittamista ylimmän pisteluokan (75–100 %) sisällä.

Tehtäväkohtaiset pisteitysohjeet

Koska filosofian kokeessa arvioidaan kokelaiden omaa filosofista ajattelua, vastaukset voivat avautua moniin suuntiin lähes kaikissa tehtävissä. Sen vuoksi hyvän vastauksen piirteiden kuvaukset ovat aina vain suuntaa antavia. Samasta syystä hyvän vastauksen piirteissä esitellään tehtävään liittyviä filosofisia seikkoja laajasti ja osin myös lukiokurssien ulkopuolelta. Tarkoituksena on antaa vastauksia arvostelevalle opettajille lisävihjeitä siitä, millaiset filosofiset pohdinnat voivat perustellusti kuulua vastaukseen. Lukiokursseihin liittyvät ja kokelaiden osaamiselta vaadittavat seikat on mainittu pisteitysohjeiden kohdalla. Näissä osioissa on hyvin suppeasti huomioitu yllä olevassa taulukossa mainittuja osuvuuden, eheyden ja vakuuttavuuden ulottuvuuksia. Arvioinnissa on kuitenkin useimmissa tapauksissa osiokohtaisesti syytä tarkastella niin sisällöllisiä kuin yllä olevaan taulukkoon liittyviä ulottuvuuksia.

Tehtäväosiot jakautuvat kahteen luokkaan. Kun osiosta annetaan 10 pistettä tai enemmän, se arvostellaan esseevastauksena ja mainittuja osuvuuden, eheyden ja vakuuttavuuden ulottuvuuksia sovelletaan kattavasti. Mikäli osiosta annetaan vähemmän kuin 10 pistettä, se ei välttämättä ole täysipainoinen essee. Tällöin myös suppeammalla vastauksella, jossa tekstin eheys tai perustelujen vakuuttavuus eivät ole keskeisessä roolissa, voi saada erinomaiset pisteet. Tällaisissa tapauksissa usein on olennaista täsmällinen asiassa pysyminen. Siksi alle 10 pisteen osioissa käytetään merkkimäärärajoituksia. Kyse on suositeltavasta enimmäispituudesta.

Moniosaisten tehtävien pisteet määritetään osakohtaisesti, ellei tehtävässä ole erikseen muuta mainittu.

Osa I

1. Filosofian osa-alueet (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssin Johdatus filosofiseen ajatteluun (FI1) filosofian osa-alueita käsittelevään kohtaan. Kokelaan valinnan mukaan myös muut opetussuunnitelman perusteiden kurssit tarjoavat aineistoa vastaukseen.

a)

Filosofian eri osa-alueilla on hyvin monia tärkeitä kysymyksiä, joita ei ole mielekästä yrittää luetella tässä. Valitsemalla itselleen tärkeitä kysymyksiä filosofian eri osa-alueilta kokelas ennen kaikkea osoittaa ymmärtävänsä, mistä osa-alueessa on kysymys. Sen sijaan arvosteluun ei vaikuta se, mitä hän osa-alueissa arvostaa, esimerkiksi valitseeko hän etiikan alueen kysymyksensä metaetiikasta, normatiivisesta etiikasta vai soveltavasta etiikasta. Sama koskee muita tehtävänannossa mainittuja filosofian osa-alueita. Vastaus a-kohtaan on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas kuvailee jotain filosofian osa-aluetta ja pystyy perustelemaan ainakin yhden siihen liittyvän kysymyksen tärkeyden.

5 pisteen vastauksessa kokelas kuvailee jotain filosofian osa-aluetta ja kahta siihen liittyvää kysymystä ja pystyy jollain tavoin perustelemaan sekä osa-alueen että kysymysten tärkeyden. Vastaus osoittaa kokelaan osaavan hahmottaa jollain tavoin valitsemansa filosofian osa-alueen luonteen.

8 pisteen vastauksessa kokelaan valitsemat kysymykset toimivat johdonmukaisesti apuna kokelaan valitseman filosofian osa-alueen jäsentämisessä ja sen tärkeyden perustelemissa. Vastaus osoittaa aitoa ymmärrystä valitusta filosofian osa-alueesta. Täysiin pisteisiin pääsee luontevimmin liittämällä vastaus filosofian perinteeseen, mutta sitä ei edellytetä, jos käsittely on muuten filosofisesti ansiokasta.

b)

Filosofian osa alueet risteävät monin tavoin. Kyky ymmärtää tämä seikka ja taito kuvata ja analysoida sitä ovat merkittäviä tekijöitä kokelaan filosofiaa koskevassa osaamisessa. Aihepiirejä, joissa tällainen päällekkäisyys näkyy, on hyvin monia. Esimerkiksi logiikkaan kuuluva päättelyjen pätevyyden oikeuttaminen tai jonkin aihepiirin tietämistä koskeva epistemologinen kysymyksenasettelu leikkaavat melkein mitä tahansa filosofian osa-aluetta. Niinpä kokelas voi hyvin vapaasti valita aihepiirin, jolla osa-alueet ovat päällekkäisiä. Tiedyt filosofian alueet kuitenkin tarjonnevat kokelaalle luontevimmat lähtökohdat vastaamiselle. Näitä ovat erityisesti yhteiskunnan perustavan järjestyksen oikeuttaminen ja metaetiikka. Edellisessä yhteiskunnan olemassaoloa tarkastellaan perustavien eettisten arvojen ja joskus myös metafyyssisten kysymysten näkökulmasta. Jälkimmäisessä pohditaan etiikan perusteisiin liittyviä kysymyksiä usein metafyyssisestä tai epistemologisesta näkökulmasta. Vastaus b-kohtaan on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas kuvailee jotain aihepiiriä, jossa hänen valitsemansa filosofian osa-alue kytkeytyy johonkin muuhun filosofian osa-alueeseen.

5 pisteen vastauksessa kokelas kuvailee jotain aihepiiriä, jossa hänen valitsemansa filosofian osa-alue kytkeytyy johonkin muuhun filosofian osa-alueeseen. Hän kykenee kuvauksessaan erittelemään, miten eri osa-alueet aihepiirissä suhtautuvat toisiinsa.

8 pisteen vastauksessa kokelas kuvaa ja analysoi johdonmukaisesti jotain aihepiiriä, jossa hänen valitsemansa filosofian osa-alue kytkeytyy johonkin muuhun filosofian osa-alueeseen. Vastaus osoittaa aitoa ymmärrystä kahden filosofian osa-alueen yhteen kietoutumisesta valitussa aihepiirissä. Täysiin pisteisiin pääsee luontevimmin liittämällä vastaus filosofian perinteeseen, mutta sitä ei edellytetä, jos käsittely on muuten filosofisesti ansiokasta.

2. *Humen giljotiini (20 p.)*

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssin Johdatus filosofiseen ajatteluun (F1) kohtaan "arvojen luonne ja suhde tosiasioihin" sekä kurssin Filosofinen etiikka (F12) metaetiikkaa käsitteleviin kohtiin. Tehtävässä pyydetään selittämään metaeettistä periaatetta, joka on melko keskeinen etiikan ja yleisemmin arvojen ja normien ymmärtämisessä ja siten myös lukion filosofian opetuksessa. Tehtävä mittaa ensi sijassa mieleen palauttamista ja ymmärtämistä sekä kykyä eritellä tuttua sisältöä.

David Hume'n oma kuvaus periaatteesta (*A Treatise of Human Nature* 3.1.1.27) käsittelee sitä, miten erilaisissa moraaliooppaissa siirrytään olemista kuvaavista "on"-muotoisista väitelauseista vaivihkaa "pitää"-muotoisiin ohjeisiin. Hume'n mukaan tämä on väärin. Yksityiskoh- taisesti tutkittaessa periaate on herättänyt monenlaisia tulkintoja.

a)

Suoraviivaisen tulkinnan mukaan periaate koskee deduktiivista päättelyä: jos oletusjoukossa ei ole kuin kuvailevia lauseita, ei niitä voi olla deduktion johtopäätöksissäkään. Tulkintaa voi laajentaa metaetiikan suuntaan ja otaksua, että periaatteen taustalla on ei-kognitiivinen teoria moraaliarvostelmista. Vielä vahvemmin voidaan tulkita, että periaate nojaa antirealistiseen arvoteoriaan: arvoista ja normeista ei voi esittää tosiasiaväitteitä.

Toisenlaisen – ja moraalille realistille mahdollisen – tulkinnan mukaan periaate koskee nimenomaan päättelyä. Yksi mahdollisuus on, että arvoja ja normeja ei voida löytää demon- stratiivisen päättelyn keinoin vaan siihen tarvitaan tunteita. Toinen mahdollisuus on koros- taa toisaalta tosiseikkojen ja toisaalta arvojen ja normien erilaista loogista rakennetta. Edelli- sessä kuvataan yksi asiantila, jälkimmäisessä on ainakin piilevästi mukana vaihtoehto – jotta jokin voisi olla hyvää, pitää olla ajateltavissa huonompi vaihtoehto; jotta jokin voisi olla nor- mi, pitää olla ajateltavissa, että sitä rikotaan. Loogisesti erilaisen rakenteen vuoksi arvoja ei voi päätellä tosiasioista, vaikka molemmista voitaisiinkin muodostaa tosia tai epätosia väit- teitä.

Vastauksena tehtävään voi esittää minkä tahansa edellä esitetyn tulkinnan tai sen järkevän muunnelman. Yhteistä niille on arvojen ja tosiasioiden ero – "no ought from is". Osiossa on merkkimäärärajoitus. Siten esseen rakenteellisia seikkoja tulee arvioida maltillisesti.

3 pisteen vastauksessa kokelas osaa kuvailla periaatteen erottavan arvot tosiasioista. Vas- taus voi olla lyhyt.

5 pisteen vastauksessa kokelas osaa kuvailla periaatetta monipuolisesti. Osa kiitettävän vas- tauksen sisällöstä voi tulla esiin vasta b-kohdassa.

b)

Hume'n giljotiinilla on ollut ja on edelleen suuri vaikutus eettisiin ja yhteiskunnallisiin keskus- teluihin. Siten yksi mahdollinen suunta löytää periaatteen vahvuuksia ja heikkouksia on sen soveltaminen ja käyttö näissä keskusteluissa. Toinen linja on arvioida periaatetta itseään filosofisesti. Tällöin tehtävään voi antaa erilaisia vastauksia riippuen siitä, minkälaisen tulkinn- nan kokelas on valinnut Hume'n laista a-kohdassa. Tässä suhteessa arvioinnissa voidaan olla hyvin avarakatseisia. Tarkoitus on, että kaikenlaiset heikkoudet ja vahvuudet ovat sallittuja. Ne voivat jopa kohdistua erilaisiin tulkintoihin periaatteesta, kunhan kyseessä ei ole sekaan- nus.

Periaatetta filosofisesti tutkittaessa looginen tulkinta on vahva, ja sitä voi olla mahdoton lo- giikan perusteiden valossa osoittaa virheelliseksi. Tämä on yksi vahvuus. Yksi mahdollinen ja kiistanalainen vasta-argumentti on lupaus, jossa lupauksen tekemisen tosiseikasta seuraa normatiivisia velvoitteita (John Searle). Periaatteen tulkintaan liitettyjä metaeettisiä periaat- teita – sekä järjen ja tunteiden asemaa moraaliosissa päättelyssä – voidaan puolestaan pitää vahvuuksina tai heikkouksina noiden kantojen vahvuuksia tai heikkouksia koskevien meta- eettisten argumenttien perusteella.

Etiikan sekä arvojen ja normien luonteen kannalta usein tärkeämpiä mutta myös usein kiistanalaisempia ovat periaatteen käyttöä ja soveltamista koskevat vahvuudet ja heikkoudet. Vastauksessa on luontevaa eritellä yhden tai useamman tällaisen tulkinnan vahvuuksia ja heikkouksia. Heikkoutena voidaan esittää esimerkiksi se, että periaate hämärtää piilonnormatiivisen kielenkäytön ymmärtämistä. Esimerkiksi vanhemman lausumana ”Koululainen X lukee läksynsä ennen klo 21:tä” on harvoin deskriptiivinen lause. Samalla tavoin institutionaalisiin tai funktionaalisiin faktoihin liittyvien normatiivisten elementtien ymmärtäminen voi vaikeutua, jos giljotiinilla leikataan arvot ja tosiasiat jyrkästi eroon toisistaan. Esimerkiksi lauseet ”Olet palveluammattissa”, ”Opettaja on kasvattaja”, ”Pojat on poikia” ja ”Aika on rahaa”, sisältävät usein vahvoja institutionaaliseen todellisuuteen liittyviä normatiivisia latauksia muodollisesti deskriptiivisen ulkokuoren alla. Tavallaan tällaisten lauseiden kuvaamia seikkoja voi pitää giljotiinin heikkoutena. Toisaalta mikään ei estä kokelasta argumentoimasta, että giljotiinin yksi vahvuus on lisätä tällaisissa tilanteissa ymmärrystä lauseiden ilmiä ja syvärakenteen eroista.

Yksi olennainen giljotiinin käyttö liittyy muunnelmaan Humen alkuperäisestä tarkoituksesta. Toisin kuin Humen aikana deskriptiiviset kuvaukset, joista johdetaan normatiivisia johtopäätöksiä, eivät nykyään ole jumaluusopillisia tai moraalifilosofisia tutkielmia. Ne ovat tieteellisiä tai taloutta koskevia tekstejä. Esimerkiksi: ”Suomen valtion velka on X, siksi on välttämätöntä, että Y”, ”Ihminen on sopeutunut olemaan aggressiivinen / syömään X / sukupuolisuudessaan Y tms., siksi pitää Z”. Samaa luokkaan kuuluvat erilaiset argumentit, joiden mukaan on luonnollista, että X ja X pitää juuri siitä syystä tehdä. Humen giljotiini katkaisee tämänkaltaiset päätelmät. Tätä voi pitää suurena vahvuutena. Silloinkin, jos esimerkiksi aristoteelisen naturalistisen etiikan, joidenkin marxilaisuuden suuntausten tai sosiobiologian mukana on halukas pitämään tätä katkaisua virheellisenä tai heikkoutena, voi vahvuutena nähdä kysymyksen tuomisen esiin ja siten sen selventämisen, miten arvoja voi johtaa tosiasioista.

Humen giljotiinin heikkoutena voi ehkä pitää sitä, että se saattaa johtaa ajattelemaan, että arvot ja tosiasiat eivät lainkaan liity yhteen. Tosiasiasahan suurimmassa osassa inhimillistä toimintaa tosiasioita koskeva nykytilanteen arvio on läheisessä yhteydessä arvoihin. Arvojen tavoittelemisen on mahdotonta, jollei se perustu jonkinlaiseen osuvaan arvioon lähtötilanteesta. Tilanneanalyysin pohjalta tavoitteita voidaan myös muuttaa realistisemmiksi.

4 pisteen vastauksessa kokelas esittää onnistuneesti yhden heikkouden tai yhden vahvuuden.

7 pisteen vastauksessa kokelas esittää onnistuneesti yhden heikkouden ja yhden vahvuuden siten, että niiden luonne käy ilmi.

11 pisteen vastauksessa kokelas esittää johdonmukaisesti vähintään yhden heikkouden ja yhden vahvuuden siten, että niiden luonne käy selvästi ilmi. Vastaus on selkeä, tai siinä annetaan useita esimerkkejä.

Huippupisteiden vastauksessa on sekä selkeyttä että monipuolisuutta.

Huomautus: Humen haarukka on eri asia kuin Humen giljotiini. Haarukassaan Hume jakaa tiedettävät väitelauseet kahteen luokkaan: ideoiden relaatioita koskeviksi (käsitteellisiksi ja a priori -tiedettäviksi) väitteiksi sekä (empiirisiksi ja a posteriori -tiedettäviksi) tosiseikoiksi.

3. Aristoteleen teoria syistä (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssiin Tiedon ja todellisuuden filosofia (FI3). Syyt ja selittäminen sitovat tietoa ja tiedettä koskevan filosofian osa-alueen yhteen todellisuuden rakennetta koskevan ajattelun kanssa. Lisäksi tehtävä liittyy kurssin Johdatus filosofiseen ajatteluun (FI1) tavoitteeseen ymmärtää, miten filosofiassa käsitteellistetään todellisuutta, tietämistä, toimintaa ja arvoja.

Aristoteles määrittelee neljä syytä: muoto- ja päämääräsyy sekä vaikuttava ja aineellinen syy. Muotosyy viittaa siihen, minkälainen olio on. Päämääräsyy on prosessin tavoite tai päämäärä. Vaikuttava syy panee prosessin liikkeelle. Aineellinen syy puolestaan on se, jota muoto määrittää. Pronssipatsaan tapauksessa se on pronssi, jota patsaan muoto määrittää. Yhdessä nämä neljä syytä määräävät, mikä tekee asiasta sen, mikä se on. Aristoteles ei oleta, että kaikilla asioilla tarvitsee olla neljä eri syytä. Esimerkiksi matemaattisilla objekteilla on vain muotosyy. Vaikka luonnonilmiöiden selityksessä normaalisti tarvitaan kaikkia neljää syytä, eräiltä luonnollisilta ilmiöiltä, kuten kuunpimennykseltä, puuttuu päämääräsyy.

a)

Esimerkki voi olla monelta alalta: Helppoimmat esimerkit löytyvät ihminen toiminnasta. Esimerkiksi talon rakentamisessa arkkitehdin piirustukset edustavat muotosyytä kuvaamalla talon muodon. Päämääräsyy on talon käyttötarkoitus, esimerkiksi asuminen. Aineellinen syy ovat rakennusaineet ja vaikuttava syy on rakentaja.

Vastauksessa kukin oikein esitetty syy tuottaa 2 pistettä. Johdonmukainen esimerkki, joka kuvaa syiden roolia selityksessä, tuottaa loput 2 pistettä. Vastaus tehtävän a-kohtaan voi olla melko luettelomainen.

b)

Yhden luontevan mallin vastaukselle tarjoaa a-kohdassa esitetyn esimerkin tarkastelu. Tällöin tarkasteluun nousevat nimenomaan Aristoteleen neljä syytä. Se on luonteva ratkaisu, vaikka b-kohdan sanamuoto ei edellytä Aristoteleen teorian tarkastelua, vaan kokelas voi esittää omia perustelujaan.

Aristoteleen teorian filosofinen merkitys on siinä, että se pyrkii osoittamaan reduktiivisten selitysten ongelmallisuuden. Aristoteles kritisoi *Metafysiikan* ensimmäisessä kirjassa useimpia edeltäjiään juuri siitä, että he pyrkivät selittämään moniulotteisia ilmiöitä viittaamalla pelkästään yhteen selitystekijään. Aristoteleen kritiikin kohteena ovat erityisesti materialistit, kuten Empedokles ja atomistit, mutta myös Platon, jonka ideaopin Aristoteles tulkitsee selitysteorianana. Monet tulkitsijat ovat huomauttaneet, että Aristoteleen kritiikki ei kaikilta osin tee oikeutta hänen edeltäjilleen, mutta tämä ei tee tyhjäksi sitä, että hän esitti vakavasti otettavan haasteen yhteen selitystekijään nojaaville teorioille. Aristoteleen kritiikin taustalla ovat osittain myös Platonin *Faidonissa* (97B–99C) tekemät oivaltavat huomiot siitä, ettei Anaksagoras onnistunut selittämään mielekkäästi esimerkiksi inhimillistä toimintaa: Anaksagoraan teorian valossa sitä pitäisi selittää järki (*nous*), mutta käytännössä hänen selityksensä nojasi kuitenkin vain kehon liikkeisiin ja ruumiinjäseniin, mikä sivuuttaa tyystin toiminnan taustalla olevat halut ja uskomukset siitä, mitä pitää tehdä.

Viime kädessä voi ehkä väittää, että erilaisten selitysten ja siksi monenlaisten syiden tarve johtuu ainakin ihmisen kognitiivisen kapasiteetin rajallisuudesta. Ei ole inhimillisesti mahdollista, että koko todellisuuden moninaisuuden voisi selittää samalla tavoin. Käytännöllisemmästä näkökulmasta on niin, että arkielämän tilanteissa ei voida odottaa tai saavuttaa tieteellistä tarkkuutta. Hyvin tyypillisesti selitämme esimerkiksi ihmisen tavoitteellista toimintaa eri tavalla kuin säätilan muuttumista. Tähän liittyy Aristoteleen syiden lisäksi toinen merkittävä aihepiiriä koskeva erottelu, jonka on esittänyt Georg Henrik von Wright. Sen mukaan selitämme tavoitteellista toimintaa perusteista käsin ja kausaalista toimintaa syistä käsin. Kaksi erilaista selitysperstusta riittää täysiin pisteisiin. Vastaus tehtävän b-kohtaan on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkinlaisen näkökohdan, miksi selittämisessä tarvitaan monenlaisia syitä. Vastauksessa voi olla esimerkki kahdesta erilaisesta tapauksesta ilman perusteluja tai analyysia tilanteesta.

5 pisteen vastauksessa kokelas analysoi onnistuneesti, miksi selittämisessä tarvitaan monenlaisia syitä. Perusteltu tai analysoitu esimerkki kahdesta erilaisesta tapauksesta on yksi mahdollinen tapa tehdä tämä.

8 pisteen vastauksessa kokelas esittää johdonmukaisen analyysin, miksi selittämisessä tarvitaan monenlaisia syitä. Tyypillistä vastaukselle on selkeys ja se, että se käsittelee aitoa filosofista erottelua, esimerkiksi Aristoteleen neljää syytä.

4. Egoismi (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssin Filosofinen etiikka (FI2) osioon ”moraali” ja sitä pohtiva ”normatiivinen etiikka” sekä kurssin Johdatus filosofiseen ajatteluun (FI1) kohtaan ”hyvän ja oikean käsitteet”. Erottelu psykologisen ja eettisen eli deskriptiivisen ja normatiivisen egoismin välillä on keskeinen filosofisessa etiikassa. Tehtävässä pyydetään esittämään vastaväitteitä näitä teorioita kohtaan. Tehtävä mittaa ensi sijassa ymmärtämistä ja arviointia.

Filosofinen vastaväite pyrkii osoittamaan, että tarkasteltava teoria on sisäisesti ristiriitainen, muotoiltu epäselvin tai monimielisin termein tai epäonnistuu sen ilmiön kuvaamisessa tai selittämisessä, jota varten se on kehitetty. Vastaväitteeksi ei riitä sen toteaminen, että asiaa on olemassa vaihtoehtoisia teorioita, vaikka niiden tarkastelu voikin olla hyvä keino etsiä arvioitavan teorian mahdollisia heikkouksia.

Psykologisen egoismin mukaan ihmisen kaikki toiminta motivoituu omasta hyvästä käsin. Oma hyvä voidaan ymmärtää yhtäältä suhteessa omiin haluihin tai preferensseihin, toisaalta halujen ja preferenssien kohteiden, kuten tiedon, onnellisuuden tai nautinnon, saavuttamiseksi. Psykologinen egoismi on deskriptiivinen teoria, sillä se ei ota lainkaan kantaa siihen, pitäisikö ihmisen tavoitella omaa hyväänsä. Sitä vastoin eettinen egoismi vastaa tähän kysymykseen myöntävästi.

Eettinen egoismi on teoria, jonka mukaan teko on moraalisesti oikea, jos ja vain jos se maksimoi oman hyvän tai ainakin edistää sitä. Tekojen oikeuttamisen sijasta voitaisiin viitata tässä toiminnan periaatteen tai henkilön luonteen oikeuttamiseen. Eettinen egoismi on näin ymmärrettynä teoria, joka toimii jonkinlaisena vaihtoehtona niin kutsutuille moraaliteorioille, kuten velvollisuus-, seuraus- ja hyve-etiikoille. Eettinen egoismi ei kuitenkaan tarjoa vastaavanlaisia ratkaisuja esimerkiksi moraalisiin konfliktitilanteisiin.

Psykologista egoismia pidetään varsin yleisesti empiirisesti virheellisenä teoriana. Yksi vastaväite teorialle on, ettemme voi tavoitella useinkaan omaa hyväämme tavoittelematta samalla toistenkin hyvää. Egoisti saattaa vastata tähän, että tavoittelemme toisten hyvää vain saavuttaaksemme sitä kautta oman hyvämme. Autamme toisia, koska saamme siitä mielihyvää itsellemme. Kaikki toisten hyväksi tehdyt teot eivät kuitenkaan motivoidu mielihyvällä tai itseä koskevilla haluilla tällä tavalla. Toinen vastaväite onkin, että ihmiset tekevät uhrauksia toistensa puolesta ilman, että siihen sisältyisi välttämättä minkäänlaista mielihyvää tai odotusta korvauksesta. Selkeänä osoituksena asiasta voi pitää henkensä uhraamista toisten puolesta. Altruistista käyttäytymistä voi selittää ihmisten tuntema myötätunto toisia ihmisiä kohtaan, ei pelkästään lähimmäisiä, vaan myös vieraita ihmisiä. Kolmantena vastaväitteenä onkin, ettei egoismi onnistu selittämään myötätuntoa toimintaa motivoivana tunteena: toisten hyväksi toimimisesta seuraa mielihyvää itselle, mutta emme tee hyviä tekoja mielihyvän tähden, vaan myötätunnosta toisia kohtaan. Edellisiä kokoava vastaväite on, että vaikka useimmat teot motivoituisivatkin omasta hyvästä käsin, tämä ei pidä paikkaansa kaikkien tekojen tapauksessa. Tehtävänannossa esitetty muotoilu psykologisesta egoismista on siten virheellinen.

Edellä esitetyistä vastaväitteistä psykologiselle egoismille ei välttämättä seuraa, etteikö egoismi voisi olla perusteltu normatiivinen teoria. Eettiselle egoismille pitääkin esittää erilaisia vastaväitteitä. Yksi vastaväite on, ettei se onnistu perustelemaan, miksi henkilön pitäisi tehdä tekoja, joista koituu toisille suurta etua, mutta hänelle itselleen ei välttämättä mitään. Tällainen tapaus on esimerkiksi hukkuvan hengen pelastaminen tilanteessa, jossa kukaan ulkopuolinen ei ole tekoa todistamassa eikä siitä ole odotettavissa mitään palkkiota.

Toinen vastaväite on, ettei teoria onnistu uskottavasti perustelemaan, miksi henkilön olisi oikein tehdä yhteistyötä toisten ihmisten kanssa. Eettisen egoismin kannattajalla on peruste sitoutua tällaiseen yhteistyöhön vain sikäli kuin siitä on hänelle itselleen etua. Ongelmana kuitenkin on, että toiset eivät ole välttämättä valmiita yhteistyöhön hänen kanssaan tällä ehdolla. Siksi eettisen egoismin kannattajan täytyy antaa vaikutelma, että hän antaa arvoa muidenkin edulle, mutta tämän vaikutelman johdonmukainen ylläpito voi olla ajan mittaan vaikeaa, jos yhteistyö edellyttää toisinaan uhrauksia, joista ei koidu korvausta. Tällaisten uhrausten teko ei ole kuitenkaan perusteltua hänen oman teoriansa mukaan.

Kolmas vastaväite on, ettei eettinen egoismi tarjoa ratkaisua käytännön konfliktitilanteisiin samaan tapaan kuin varsinaiset moraaliteoriat. Eettisen egoismin kannattaja voi kyllä johdonmukaisesti suositella eettistä egoismia kenelle tahansa, mutta jos hänen oma etunsa on ristiriidassa toisen edun kanssa jossakin yksittäisessä tilanteessa, hän ei halua, että toinen ajaa omaa etuaan. Eettisen egoismin kannattaja toimii tässä siis samoin kuin pelaaja, joka suosittaa toisen pelaajan noudattavan pelin sääntöjä, mutta ei halua, että tämä voittaa pelin. Tästä ei seuraa, että eettinen egoismi olisi sinänsä ristiriitainen teoria. Siitä kuitenkin seuraa, ettei eettinen egoismi anna mitään perusteita ratkaista konfliktitilanteita. Kyseessä ei siis ole tavanomainen moraaliteoria.

Neljäs vastaväite on, että oma hyvä on yksinkertaisesti väärintyyppinen kriteeri teon oikeellisuudelle. Kyse on siis siitä, että eettisen egoismin kannattajalla on harhautunut käsitys siitä, mikä voi tehdä teon oikeaksi. Teot koskevat usein myös toisia ihmisiä, ja siksi niiden oikeellisuuden arvioinnissa täytyy ottaa huomioon myös toisten ihmisten hyvä. Velvollisuus-, seuraus- ja hyve-etiikoissa tämä havainto on tekojen oikeellisuuden arvioinnin lähtökohtana.

Viides vastaväite on, että perusteluna mahdollisesti käytetty väite ”On rehellistä ja vilpittömää kannattaa eettistä egoismia, koska psykologinen egoismi kuitenkin on totta” perustuu virheelliseen käsitykseen empiirisistä tosiasioista.

On mahdollista esittää muunkinlaisia perusteltuja vastaväitteitä kumpaakin egoismin muotoa vastaan. Yhdestä filosofisesti hyvin perustellusta vastaväitteestä voi saada korkeintaan 10 pistettä. Siten yhdellä kumpaakin egoismin muotoa vastaan suunnatulla vastaväitteellä voi saada täydet pisteet. Se vaatii kuitenkin erittäin ansiokkaat perustelut. Helpoin tapa nostaa pistemäärää on useampien vastaväitteiden esittely ja perusteleminen. Vastaus on kokonaisuus, eikä yhteen egoismin muunnelmaan kohdistuvien useampien vastaväitteiden arvoa kaavamaisesti lasketa yhteen. Vastaus tehtävään on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

5 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkin osuvan huomion sekä psykologista että eettistä egoismia vastaan. Vaihtoehtoisesti hän esittää perustellun vastaväitteen toista egoismin muotoa vastaan.

10 pisteen vastauksessa kokelas esittää perustellun vastaväitteen kumpaakin egoismin muotoa vastaan. Vaihtoehtoisesti hän esittää erinomaisesti perustellun vastaväitteen toista egoismin muotoa vastaan.

15 pisteen vastauksessa kokelas esittää yhden tai useampia vastaväitteitä kumpaakin egoismin muotoa vastaan. Vastaväitteillä on merkittävä filosofinen painoarvo.

Huippupisteet edellyttävät johdonmukaista ja monipuolista filosofista argumentaatiota molempia egoismin muotoja vastaan.

5. *Sherlock Holmesin tietämättömyys (20 p.)*

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssin Johdatus filosofiseen ajatteluun (FI1) kohtaan ”tietoa ja tietämistä koskevia filosofisia perusnäkömymiä ja niiden suhde tieteellisiin ja arkisiin näkökulmiin” sekä kurssin Tiedon ja todellisuuden filosofia (FI3) tietoa käsitteleviin kohtiin. Tehtävässä pyydetään arvioimaan ja pohtimaan tietoa näkökulmista, jotka eivät ole lukio-opiskelussa kaikkein tavanomaisimpia. Tämä lisää tehtävän vaativuutta.

Sherlock Holmes on fiktiivinen ja monelta osin kaikkea muuta kuin esimerkillinen hahmo. Katkelmassa esitetyt seikkoja on hyvä osata arvioida kriittisesti. Katkelman teesit ovat myös osin jännitteisiä. Erityisesti koska tietämättömyys on moitittavaa, tiedolla on lähtökohtaisesti itseisarvoa. Toisaalta Sherlock ei pidä tietämisen arvoisena sitä, kuka on pääministeri tai kuka makaa kenenkin kanssa. Tällaisella tiedolla ei siis ole arvoa. Watsonia kuohuttaa se, että arvottoman tiedon kategoriaan kuuluu se, kiertääkö Maa Aurinkoa.

Sherlock Holmes käyttää hyvin dramaattista käsitettä kuvatessaan turhan tiedon pyyhkimistä muistista, mutta ihmisen muistissa yhdentekevinä pidetyt asiat, joita ei aktiivisesti käytetä, toki painuvat unholaan. Nykykäsityksen mukaan ne eivät kuitenkaan välttämättä katoa ja ihmisen kognitiivisen kapasiteetin pullonkaula on työmuisti eikä pitkäkestoinen muisti. On toki myös uskottavaa, että keskivertoihmisen arkielämän ja koulutiedon pohjalta rakentunut episteeminen kokonaisuus on siinä mielessä ”sirpaleinen”, että tiedon hyödyntäminen on usein hidasta ja tehotonta.

a)

Tiedon välinearvo on kiistämätön. Ihmiselämässä on olennaista muodostaa todellisuudesta uskomuksia, joiden pohjalta toimitaan. Toiminta onnistuu parhaiten hyvin perusteltujen, tosien uskomusten eli tiedon pohjalta. Sherlock Holmes huikkeine päätelmineen on yhdenlainen osoitus tästä. Hän pystyy selvittämään rikoksia, koska osaa rakentaa tietoa tarkkojen havaintojen ja hyvien perustelujen pohjalta. On hyvä tiedostaa, että tällaisten havaintojen ja päätelmien tekemisen taustana on suuri määrä ihmisten käyttäytymistä koskevaa tietoa, joka mahdollistaa oikeiden kysymysten esittämisen.

Tiedon itseisarvo on kiistanalaisempi kysymys. Osittain tämä johtuu siitä, että käytännöllisesti katsoen kaikkea tietoa voi puolustaa sen välinearvolla. Esimerkiksi Sherlock Holmesin tutkimuksissaan käyttämät tekniikat perustuvat moniin tietoihin ja tieteenaloihin, joiden välitön hyöty tulee vasta kiertoteitä esiin hänen tutkimuksissaan. Juuri näiltä osin eri tiedonalojen välillä voi olla eroja. Tieto esimerkiksi kulttuurisesta moninaisuudesta voi lisätä yhdenvertaisuuden kunnioittamista, ja tieto vaikkapa biologiasta voi lisätä halukkuutta toimia luonnon puolesta.

Sherlock Holmesin reaktio – närkästyminen hänen tietämättömyytensä maininnasta, vaikka hän myöntää, ettei tiedä eikä halua tietää asioita, joiden tietämättömyydestä häntä syytetään – kielii tietämisen itseisarvon tunnustamisesta. Filosofian perinteessä tiedon itseisarvoa on puolustettu monenlaisin argumentein, jotka yleensä liittyvät siihen, että tietäminen on yksi arvokkaimmista asioista, joihin ihminen kykenee. Vaikka tiedolla olisi itseisarvoa, eri tiedonaloilla arvo voi olla erilaista. Esimerkiksi lääketieteellinen tieto on ehkä itseisarvoltaan korkeampaa kuin Pokémonien kehittymistä ja sukupolvia koskeva tieto.

Kokelas voi myös pohtia itseis- ja välinearvon välistä erottelua ja sen soveltumista tähän yhteyteen. Vastaus tehtävän a-kohtaan on essee, ja kaikki edellä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa sitä arvosteltaessa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää joitakin osuvia huomioita tiedon itseisarvosta ja välinearvosta.

5 pisteen vastauksessa kokelas pohtii ja perustelee asiaa useammasta näkökulmasta. Hän voi hyödyntää videokatkelmassa esiintyviä vihjeitä tai filosofian perinteestä, epistemologiasta tai arvoteoriasta hankkimiaan tietoja.

8 pisteen vastauksessa kokelas hyödyntää tyypillisesti videokatkelmassa esiintyviä vihjeitä ja osaa yhdistää ne filosofian perinteestä, epistemologiasta tai arvoteoriasta lähteviin tarkasteluihin. Vastaus on johdonmukainen kokonaisuus. Koska tehtävänannossa edellytetään pohdintaa, arvostelman jättäminen auki on mahdollinen ratkaisu.

b)

Sherlock Holmes vetoaa siihen, että hänen työnsä on hänelle ainoa tärkeä asia. Siksi hän voi olla piittaamatta tiedoista, jotka eivät liity siihen ja joita hän ei pidä tärkeinä. Hän keskittyy työssään ammattialaansa koskevaan tietoon, mutta sosiaalisen elämän ja yhteiskunnassa toimimisen kannalta tarvitaan myös muita tietoja. Nämä ovat juuri niitä aloja, joilla Holmesia ei voi pitää esimerkillisenä. Myös arkielämästä löytynee ihmisiä, joille työ tai jokin harrastus – ainakin jossain elämänvaiheessa – on kaikki kaikessa, ja kaikki muu on epäolennaisena pyyhittävässä muistista. Filosofian perinteessä esimerkiksi Platon (427–347 eaa.) ja G. H. von Wright (1916–2003) ovat kuitenkin argumentoineet tällaista yksipuolisuutta vastaan. Ajatuksena on, että ihmiselämään kuuluu olennaisesti monipuolisuus. Tätä monipuolisuutta on myös hyvin vaikea ylläpitää yksinään, joten yksittäinen ihminen ei voi helposti tehdä episteemisiä arvioita tiedon tärkeydestä itsekseen. Tämä näkyy myös Sherlock Holmesin työssä, jossa monet mittaukset ja päätelmät perustuvat yhteisöllisesti rakentuvaan luonnontieteseen. Toki esimerkiksi eksistentiaaliselta pohjalta voi argumentoida päivänvastaisen – ihmisen omaa valinnan tärkeyttä korostavan – näkemyksen puolesta.

a-kohdassa esitetyt tiedon arvoa koskevat näkemykset tarjoavat tyypillisesti paljon perustelua b-kohdan käsittelyyn. Vastaus b-kohtaan on essee, ja kaikki edellä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa sitä arvosteltaessa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkin perustellun näkökulman asiaan.

5 pisteen vastauksessa kokelas arvioi asiaa useammasta näkökulmasta – tyypillisesti hän hyödyntää videokatkelmassa esiintyviä vihjeitä – ja perustelee arvionsa.

8 pisteen vastauksessa kokelas hyödyntää tyypillisesti videokatkelmassa esiintyviä vihjeitä ja osaa nostaa niistä lähtevän tarkastelun kriittiselle ja käsitteelliselle tasolle, tyypillisesti kytkemällä sen filosofian perinteen keskusteluihin, jotka ovat tehtävän kannalta olennaisia. Hän esittää johdonmukaisen ja perustellun arvion. Varsinaisen arvion jättäminen auki ei ole ansio ja on parhaissa pisteissä mahdollista vain erityisen painavin perustein.

6. Ihmisoikeuksien filosofinen perustelu (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssiin Yhteiskuntafilosofia (FI4), erityisesti kohtaan ”ihmisoikeussopimuksia ja julistuksia”. Ihmisoikeudet ovat oikeuksia, jotka kuuluvat kaikille ihmisille vain siksi, että he ovat ihmisiä. Niiden ominaispiirteinä pidetään yleisyyttä eli universaalisuutta, luovuttamattomuutta, perustavuutta ja jakamattomuutta. On syytä huomata, että kaikki hyvät asiat eivät ole eivätkä synnytä oikeuksia. Oikeudet ovat normeja, jotka ovat sekä kohtuullisen konkreettisia että pakottavia (ne ovat sitovia eivätkä siis ole neuvoteltavissa). Kaikki oikeudet eivät myöskään ole ihmisoikeuksia.

Ihmisoikeuksien filosofinen perusteleminen on vaativa tehtävä, jonka oikeasta suunnasta ei vallitse yksimielisyyttä. Kokelas voi siten valita useista erilaisista lähestymistavoista ja päätyä jopa esittämään, että ihmisoikeudet toimivat paremmin ilman filosofisen oikeutuksen painolastia (Charles Taylor) tai että ne eivät ole oikeutettavissa (Alasdair MacIntyre). Koska ihmisoikeudet kuuluvat lukion arvoperustaan, nämä oikeudet kyseenalaistavat argumentit vaativat erityisen huolellisia perusteluita.

Ihmisoikeuksien taustalla vaikuttaa esimerkiksi roomalaiseen oikeuteen liittyvä ja Ciceron korostama ajatus yleisistä luonnonlain kaltaisista oikeuksista. Antiikissa näkemys oli yhteydessä käsitykseen olevaisen luonnollisesta järjestyksestä, kristinuskossa kyse on Jumalan luomasta järjestyksestä. Näissä malleissa tuo järjestys ymmärrettiin kuitenkin hierarkkiseksi. Ihmisoikeuksia sen sijaan on perinteisesti oikeutettu ihmisarvolla, johon kytkeytyy käsitys ihmisten välisestä tasa-arvosta: ”Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan.” Tämä näkemys on yleistynyt vasta keskiajan lopulta lähtien, ja alkujaan se liittyi erityisesti hallitsijan mielivallan rajoittamiseen (Englannin Magna Charta 1215). Se tuli suosituksi valistusaikana, jolloin siihen liittyi Hugo Grotiuksen (1583–1645) ajatus kansainvälisestä oikeudesta ja John Locken (1632–1704) yhteiskuntafilosofiaan kuuluva ajatus Jumalan säätämästä luonnollisesta oikeudesta elämään, vapauteen ja omaisuuteen. Sen poliittisia ilmentymiä olivat Yhdysvaltain itsenäisyysjulistus (1776) ja Bill of Rights (1789/1791) sekä Ranskan Miehen ja kansalaisen oikeuksien julistus (1789); vrt. Olympe de Gougesin Naisen ja naiskansalaisen oikeuksien julistus (1791).

1800-luvulla oletus luonnollisista oikeuksista joutui filosofisen kritiikin kohteeksi. Tähän kritiikkiin ei näytä olevan tyydyttävää ei-uskonnollista vastausta. Uskonnollisten vastausten ongelma taas on, ettei ihmisillä ole yhteistä uskontoa, joten ihmisoikeuksien oikeuttaminen tietyn uskonnon perusteella ei ole filosofisesti tyydyttävä ratkaisu. 1900-luvulla keskeinen ihmisoikeusasiakirja on YK:n yleismaailmallinen ihmisoikeuksien julistus (1948). Sen taustalla olivat toisen maailmansodan sota-oikeudenkäynnit ja natsien osin lailliset rikokset ihmisyyttä vastaan. Ajatus on siis se, että jos on olemassa selkeästi väriä mutta lainmukaisia tekoja, täytyy olla olemassa yksittäiset yhteiskunnat ja kulttuurit ylittävä moraalinen mittari, jollaisen ihmisoikeusajattelu pyrkii löytämään. Tällöin ihmisoikeuksien oikeutuksena toimii tällainen yleisinhimillinen moraalikokemus tai moraalitaju. Voidaan kuitenkin kysyä, miten vetoaminen johonkin historialliseen ja kontingenttiin seikkaan, olipa kyse natsien rikoksista tai YK:n julistuksesta, voi tuottaa universaalien normien. Erityisenä kritiikkinä tästä näkökulmasta on usein esitetty, että ihmisoikeudet edustavat valistuksen ja länsimaisen individualismin arvoja. Omasta puolestaan YK:n ihmisoikeuksien julistusta luonnostelevalle komitealle hylkäsi lopulta kaikki suorat filosofiset perustelut ja viittaukset jumalaan. Aineistossa kuvatussa johdannossa ja itse julistuksessa esitetään useita seikkoja, joita voi käyttää apuna erilaisista lähtökohdista rakennettaviin filosofisiin perusteluihin.

Ihmisoikeuksia voidaan pyrkiä oikeuttamaan myös erilaisilla etiikan teorioilla. Ehkäpä luontevinta on käsitellä oikeuttamista deontologisen etiikan yhteydessä. Immanuel Kantin (1724–1804) filosofiassa ihmisarvolla on merkittävä rooli. Esimerkiksi kategorisen imperatiivin toisen muotoilun mukaan pitää toimia niin, että pitää ihmistä, myös itseään, aina myös päämääränä sinänsä eikä koskaan pelkästään välineenä. Kantilla ihmisarvon oikeutuksen pohjana toimii rationaalisuus. Sopimusetiikkaa, joka on yhteiskuntasopimukseen perustuvan yhteiskuntafilosofian eettinen sukulainen, voi myös hyvin hyödyntää ihmisoikeuksien oikeuttamisessa. Sopimusetiikan rationaalisuutta korostava haara (esim. Rawls, Scanlon) nojautuukin pitkälle Kantin ajatuksiin. Perusteluja löytyy myös ihmisen oman edun tavoittelua korostavasta sopimusetiikan hobbesilaisesta haarasta (esim. Gauthier, Narveson). Varsinaisessa oikeusetiikassa (esim. Dworkin, Gewirth) ihmisoikeuksien perustelemisella on usein keskeinen rooli. Hyve-etiikka sitoutuu tyypillisesti johonkin ihmishanteeseen, jonka täyttävälle henkilölle voi myös ajatella kuuluvan oikeuksia. Seurauseettinen lähestymistapa ihmisoikeuksien oikeuttamiseen perustuu ajatukselle, että näiden oikeuksien kunnioittamisella on myönteisiä ja niiden kiistämisellä kielteisiä seurauksia.

5 pisteen vastauksessa kokelas esittää joitain näkökohtia ihmisoikeuksien filosofisesta perustelemisesta.

10 pisteen vastauksessa kokelas pohtii ihmisoikeuksien filosofista perustelemista. Vastauksessa tuodaan esiin esimerkiksi ihmisarvon käsite ja luonnonoikeusajattelu, jonka pätevyyttä pohditaan.

15 pisteen vastauksessa tarkastellaan ihmisarvon käsitettä sekä luonnonoikeusajattelua ja sen kritiikkiä tai jotain muuta filosofisen perinteen mukaista tapaa käsitellä ihmisoikeuksien oikeuttamista. Kokelas osoittaa ymmärtävänsä ihmisoikeuksien suuren eettisen merkityksen ja niiden filosofisen oikeuttamisen vaikeuden.

Huippupisteet edellyttävät johdonmukaista ja monipuolista pohdintaa sekä keskustelua niiden ihmisoikeuksien oikeuttamista koskevien kantojen kanssa, joita filosofian perinteessä on esitetty.

Osa II

7. Moraalinen onnekkuus (30 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssiin Filosofinen etiikka (F12), erityisesti kohtaan, jossa käsitellään moraalisia arvoja ja normeja koskevien vakaumusten erilaisia perustoja. Tehtävä edellyttää kokelaalta oma-aloitteista kehittelyä, koska analysointia ja arviointia vaaditaan aihepiirissä, jota harvemmin käsitellään lukion etiikan kontekstissa.

Moraalisen arvioinnin lähtökohtana pidetään usein sitä, että meitä voidaan arvioida ainoastaan siinä määrin kuin voimme vaikuttaa asioihin. Tämän ajatuksen muotoili selkeimmin Immanuel Kant. Hänen mukaansa moraalisen arvioinnin pitäisi kohdistua vain hyvään tahtoon, koska se, kykeneekö toimija saavuttamaan päämääränsä, ei välttämättä ole hänen omassa käsissään. Jokin moraalisen toimijan kontrollin ulkopuolella oleva seikka voi helposti vaikuttaa moraalisen toiminnan lopputulokseen. Tästä toimijaa ei voi syyttää, mikäli hänellä ei ollut mahdollisuutta tietää asiasta tai vaikuttaa siihen. Jos ajatellaan, että vain toimijan vallassa olevat asiat vaikuttavat moraaliseen arviointiin, niin kahta ihmistä pitäisi aina arvioida samalla tavoin samanlaisin aikein tapahtuvasta samanlaisesta toiminnasta, vaikka seuraukset olisivat erilaisia. Esimerkiksi Petterin tapauksessa tämä tuntuu kuitenkin melko vaikealta.

Moraalisesta onnekkuudesta on kyse silloin, kun toimijaa perustellusti arvioidaan moraalisiin perusteisiin huolimatta, että arviointi riippuu merkittävästi seikoista, jotka ovat toimijan vaikutuspiirin ulkopuolella. Kysymys moraalista onnesta nousi filosofiseen keskusteluun vuoden 1980 tienoilla, kun Bernard Williams ja Thomas Nagel julkaisivat asiasta klassiset artikkelinsa. Sen jälkeen moraalista onnekkuudella ja sattuman merkityksellä moraalissa arvioinnissa on ollut oma roolinsa eettisissä analyyseissä. Tehtävän kysymyksenasettelu ei luonnollisesti välttämättä vaadi perehtymistä asiasta käytyyn filosofiseen keskusteluun. Tapauskertomusten perusteella eettiseen analyysiin ja arviointiin orientoitunut kokelas pystyy tarkastelemaan erilaisia asiaan liittyviä näkökohtia.

a)

Moraalista onnekkuutta koskevassa keskustelussa onnekkuus on usein jaettu eri lajeihin. Petterin ja Lumikin tapauksissa on selvästi kysymys erilaisesta huonosta onnesta. Petterin tapauksertomuksessa huono onni liittyy siihen, että satunnaiset varsinaisen toiminnan ulkopuoliset tekijät vaikuttavat ratkaisevasti toiminnan lopputulokseen. Tätä voidaan kutsua lopputulosta koskeväksi onnekkuudeksi. Lumikin tapauksessa on kyse toisenlaisesta onnesta. Tätä onnekkuutta voidaan ajatella monella tavalla. Olennaista on, että hänestä ja hänen moraalisesta toiminnastaan on tullut sellaista kuin on tullut siksi, että tietyt hänestä riippumattomat tekijät ovat vaikuttaneet häneen. Näiden tekijöiden vakava huomioiminen arvioinnissa saattaa vaarantaa ajatuksen Lumikista vastuullisena moraalisena toimijana, jolla on vapaa tahto.

Vastaus a-kohtaan on melko suppea. Kokelas voi käsitellä tapaukset erikseen, jolloin luettelomaista vastausta ei tarvitse arvioida esseenä. Esseen kirjoittaminen ei toki myöskään ole virhe, mutta osiossa on merkkimäärärajoitus. Siten esseen rakenteellisia seikkoja tulee arvioida maltillisesti.

3 pisteen vastauksessa kokelas selittää sekä Petterin että Lumikin huonoa onnea ymmärrettävällä tavalla.

5 pisteen vastauksessa kokelas erittelee selkeästi toiminnan lopputulokseen vaikuttavan syyn, kuten pyöräilijän yllättävän ilmaantumisen. Toisaalta hän kuvaa myös niitä erilaisia syitä, jotka ovat tehneet meistä, mitä olemme, ja joihin emme ole voineet vaikuttaa.

b)

Petteri on selkeästi moraalisesti vastuussa liikenteen vaarantamisesta. Tehtävässä ei ole kovin tarkasti kuvattu, miten huolellisesti nuoret ovat selvittäneet katuosuuden autiutta. Tarkistuksen huolellisuus tai sen tekemättä jättäminen on tekijä, joka vaikuttaa Petterin syyllisyyteen. Tehtävän kontekstissa on myös tarkasteltava Petterin syyllisyyttä verrattuna muihin kisoihin osallistuneisiin. Juuri tässä tilanteessa lopputulokseen vaikuttava onnekkuus tulee esiin. Mitään oikeaa tulosta tässä vertailussa ei ole, vaan kokelaat voivat yhtä ansiokkaasti päätyä erilaisiin tuloksiin. Vastaus b-kohtaan on melko suppea. Esseen kirjoittaminen on luontevin tapa vastata tehtävään, mutta osiossa on merkkimäärärajoitus. Siten esseen rakenteellisia seikkoja tulee arvioida maltillisesti.

2 pisteen vastauksessa kokelas esittelee vähintään yhden Petterin moraalisesta vastuuseen vaikuttavan seikan.

4 pisteen vastauksessa kokelas arvioi Petteriä tavalla, joka jollain tavoin ottaa huomioon hänen moraalisesta vastuunsa ja olosuhteet.

6 pisteen vastauksessa kokelas esittää asiasta johdonmukaisen arvion, joka ilmentää ymmärrystä siitä, mitä moraalinen arviointi merkitsee.

c)

Lumikkia tuskin voi vapauttaa moraalisesta vastuusta viittaamalla hänen toimintansa ulkopuolisiin edeltäviin syihin. Tällainen tarkastelutapa tuhoaisi koko moraalisen arvioinnin perustan, koska edeltävien syiden ottaminen täysipainoisesti huomioon on mahdotonta. On huomattava, että tilanteessa ei ole kyse syyntakeettomuudesta juridisena käsitteenä. Se nimittäin vaikuttaa tekijään juuri tekohetkellä ja tekee tekijästä sellaisen, ettei häntä voi pitää vastuullisena toiminnastaan. Lumikkia ei ankean lapsuuden takia voi kuitenkaan pysyvästi vapauttaa moraalisesta vastuusta. Tämän vuoksi myös syyllisyyden aste-erojen löytäminen vertailussa voi olla ongelmallista. Tilanne muistuttaa determinismistä ja vapaasta tahdosta käytyjä keskusteluja. Vastaus c-kohtaan on melko suppea. Esseen kirjoittaminen on luontevin tapa vastata tehtävään, mutta osiossa on merkkimäärärajoitus. Siten esseen rakenteellisia seikkoja tulee arvioida maltillisesti.

2 pisteen vastauksessa kokelas esittelee joitain asiaan vaikuttavia seikkoja, mutta tavalla, josta ei välity ymmärrys tapaukseen liittyvistä filosofisista ongelmista.

4 pisteen vastauksessa kokelas vertaa Lumikin syyllisyyttä hänen kavereidensa syyllisyyteen tavalla, joka jollain tavoin ottaa huomioon edellä esitetyt näkökohdat. Kokelas voi toki edellä sanotusta poiketen korostaa eroa vastuullisuudessa, mutta hänen on ymmärrettävä tilanteeseen tällöin liittyvä ongelmallisuus.

6 pisteen vastauksessa kokelas esittää asiasta johdonmukaisen arvion, joka ilmentää aitoa ymmärrystä moraalisen vastuullisuuden arviointiin tilanteessa liittyvistä filosofisista ongelmista.

d)

Erityisesti Lumikin mutta myös Petterin tapaukseen liittyvät moraalista arviointia ja moraalista onnekkuuutta koskevat kysymyksenasettelut tuovat esiin moraaliseen arviointiimme liittyviä ongelmakohtia. Tilanne on jossain määrin samanlainen kuin moraalisesti traaginen tilanne, jossa kaikki mahdolliset toimintavaihtoehdot ovat moraalisesti tuomittavia. Kokelaan b- ja c-kohdissa esittämät arviot antavat aineksia hänen pohdinnalleen tässä kohdassa. Ongelman ytimessä vaikuttaa olevan se, että moraalinen arviointi kohdistuu toimintaan, joka tapahtuu maailmassa, joka ei ole kokonaan arvioinnin kohteena olevan toimijan hallittavissa. Esseen kirjoittaminen on luontevin tapa vastata tehtävään, mutta osiossa on merkkimäärärajoitus. Siten esseen rakenteellisia seikkoja tulee arvioida maltillisesti.

2 pisteen vastaus jää luettelonomaiselle tasolle, eikä kokelas pysty yleistämään edellisissä kohdissa esitettyjä arvioita.

4 pisteen vastauksessa kokelas esittää pohdintaa, jossa sattuman ja moraalisen onnekkouden moraaliselle arvioinnille asettamia haasteita tarkastellaan filosofialle ominaisella abstraktilla tavalla.

6 pisteen vastauksessa kokelas esittää asiasta monipuolisen ja johdonmukaisen pohdinnan, joka ilmentää filosofista ymmärrystä siitä, mitä moraalinen arviointi merkitsee.

8. Totuusteoriat (30 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssiin Tiedon ja todellisuuden filosofia (FI3), erityisesti sen kohtaan ”totuuden luonne ja totuusteoriat”.

Tunnetuin suomalainen totuuden korrespondenssiteorian puolustaja on Helsingin yliopiston emerituskansleri Ilkka Niiniluoto, joka toimi Suomen filosofisen yhdistyksen puheenjohtajana 40 vuotta (1975–2016). Hän on esittänyt: ”Arkikieleen ja antiikista lähtien filosofiaan on kuulunut käsitys, jonka mukaan totuus tarkoittaa väitteen (uskomuksen) ’vastaavuutta’ todellisuuden (tosiasioiden, maailman) kanssa.”

Niiniluoto ja muut totuuden korrespondenssiteorian puolustajat ovat usein esittäneet, että tämä teoria määrittää, mitä totuus on, ja muut teoriat enemmänkin vain puhuvat siitä, miten se voidaan saavuttaa. Tämä liittyy lähinnä analyttisen filosofian ja pragmatismien piirissä erityisesti korrespondenssiteorian ja ns. episteemisten totuusteorioiden välillä käytyyn kiistaan, jonka keskeisiä henkilöitä on Hilary Putnam.

Toinen tekstikatkelma edustaa mannermaisen filosofian perinnettä. Siinä korrespondenssiteorialle on usein annettu vaatimattomampi tehtävä toimia oikeellisuuden mittana, kun taas varsinainen totuuden käsite on varattu toisenlaiselle, ei-representationaaliselle määritelmälle.

a)

Kyseessä on totuuden korrespondenssiteoria. Aineistokatkelmista tämä nimitys on poistettu, sen sijaan niissä esiintyvät suomenkieliset nimitykset yhtäpitävyys ja vastaavuus.

3 pisteen vastauksessa kokelas osaa kuvata teorian esimerkiksi katkelmista peräisin olevalla tavalla. Nimitykseksi kelpaavat totuuden korrespondenssiteorian lisäksi suomenkieliset nimitykset yhtäpitävyys- ja vastaavuusteoria.

5 pisteen vastauksessa kokelas nimeää teorian ja esittää siitä johdonmukaisen kuvauksen. Kuvauksesta käy ilmi, että kyse on kieleen tai mieleen kuuluvien väittämien (propositioiden), lauseiden tai uskomusten, suhteesta maailmaan ja että vaikka nämä kuuluvat maailmaan, niillä on oma rakenteensa.

b)

Korrespondenssi- tai yhtäpitävyysuhde on molempien kritiikkien ytimessä. Heideggerillä asiaan liittyy subjekti–objekti-suhteen kritiikki, Putnamilla kysymys metafyyisistä vs. sisäisestä realismista. Kritiikkien peruserona voi pitää, että Heideggerilla todellisuus on merkityksellinen (”Kolikko on pyöreä” jne.), kun taas Putnamilla todellisuus on jäsentymätön ja voidaan jäsentää lukemattomin eri tavoin. Yhteistä näille kritiikeille on, että niiden mukaan ei ole luontevaa tapaa puhua vastaavuudesta propositioiden ja asiantilojen välillä. Vastaus b-kohtaan on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas osaa poimia kritiikeistä relevantin filosofisen näkökulman.

6 pisteen vastauksessa kokelas osaa kuvata korrespondenssisuhteen kritiikin järkevästi ja jollain tavoin vertailla kritiikkejä.

9 pisteen vastauksessa kokelas osaa johdonmukaisesti kuvata korrespondenssisuhteen ongelmaa ja sitä, miten se eri kritiikeissä hahmottuu. Lisäksi kritiikkejä verrataan toisiinsa.

Huippupisteiden arvoiselle vastaukselle on tunnusomaista, että tarkastelu liitetään filosofian perinteeseen.

c)

Korrespondenssiteorian kanssa kilpailevina totuusteorioina lukio-opetuksessa on yleensä esitetty totuuden koherenssiteoria ja pragmatistinen totuusteoria. Edellisessä totuus liitetään koherentteihin eli keskenään yhteensopiviin väittämäjoukkoihin. Jälkimmäisessä lause tai uskomus on tosi, jos se on hyödyllinen ja toimii käytännössä. Molemmat ovat korrespondenssiteoriasta poiketen ns. episteemisiä totuusteorioita eli teorioita, joissa totuus ei ole riippumaton keinoista, joilla se saadaan tietoon. Putnamin teoria ja sen muotoilut, esimerkiksi totuus "idealisoituna oikeutettuna väitettävyytenä" kelpaavat esimerkiksi sekä koherenssiteoriasta että pragmaattisesta totuusteoriasta, jonka klassiset edustajat on mainittu Putnamia koskevan katkelman lopussa.

Totuusteorioita on monia muitakin. Ensimmäisessä tekstikatkelmassa on lyhyesti kuvattu Heideggerin teoriaa totuudesta paljastumisena. Muita mahdollisuuksia ovat esimerkiksi totuuden identiteettiteoria ja deflatorinen totuusteoria eli lainausmerkkien poistoteoria. Sen erityispiirre – heikkous tai vahvuus – on, että sen mukaan totuus ei ole kovin kiinnostava käsite, vaan siinä on kyse vain siitä, että väite "Lumi on valkoista" on totta, jos ja vain jos lumi on valkoista.

Korrespondenssiteorian haaste näille kilpaileville totuusteorioille on se, kykenevätkö ne muotoilemaan käsitteen, joka vastaa intuitioitamme totuudesta. Kussakin teoriassa on myös haasteena perustella sen omat käsitteet, kuten koherenssi tai identiteetti. Vastaus c-kohtaan on essee, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

3 pisteen vastauksessa kokelas kuvailee totuusteorian, joka poikkeaa korrespondenssiteoriasta, ja esittää joitain näkökohtia sen toimimisesta korrespondenssiteorian kilpailijana.

6 pisteen vastauksessa kokelas kuvailee totuusteorian, joka poikkeaa korrespondenssiteoriasta, ja esittää arvion siitä, miten se toimii korrespondenssiteorian kilpailijana.

9 pisteen vastauksessa kokelas osaa johdonmukaisesti arvioida jonkin korrespondenssiteorian kilpailijan toimimista totuusteorian.

Huippupisteiden arvoiselle vastaukselle on tunnusomaista, että tarkastelussa otetaan monipuolisesti huomioon totuuden käsitteen merkittävä asema filosofiassa. Lisäksi tarkastellaan teorioiden heikkouksia ja vahvuuksia. Tämä tapahtuu helpoiten viittaamalla filosofian perinteessä asiasta käytyihin keskusteluihin.

9. Kuolemanrangaistus (30 p.)

Tehtävä liittyy opetussuunnitelman kurssiin Yhteiskuntafilosofia (FI4), erityisesti kohtaan, joka käsittelee yhteiskuntafilosofista kysymystä rangaistuksista ja niiden oikeudenmukaisuudesta. Tehtävään liittyvät myös muut kurssit, sillä ymmärtämistä vaativat yhteiskuntafilosofisen tarkastelun lisäksi eettiset, tiedolliset ja loogiset ongelmat, jotka liittyvät kuolemanrangaistukseen. Kuolemanrangaistuksen perusteeksi ei voida hyväksyä yhteisön tai uhrin omaisten tunneperäistä vaatimusta mahdollisen syyllisen teloittamisesta omien tuntojensa tyydyttämiseksi. Kosto on tunneperäinen, usein rikosta ajallisesti suhteellisen lähellä seuraava teko, joka yleensä synnyttää koston kierteen: koston uhrin omaiset puolestaan vaativat kosta jne. Kehittyneessä yhteiskunnassa tunteet tulee erottaa rankaisemisesta tuomion ankaruutta arvioitaessa sekä lainsäädännöllisellä että tuomiovallan puolella. Lainsäädännössä on välttämätöntä huomioida ne periaatteet, jotka sivistysvaltio voi hyväksyä, ja ne, joita sen ei tule hyväksyä. Kuolemanrangaistuksen vaatiminen ei ole eettisesti perusteltavissa. Se on ihmisoi-keusloukkaus.

Aineistossa kuolemanrangaistusta vastaan esitetyistä argumenteista eniten on esillä se, että toisen ihmisen tappaminen rangaistuksena on aina väärin. Yhteiskuntafilosofiassa rangaistuksista ja niiden yleisestä oikeutuksesta, ns. retributiivisesta oikeudenmukaisuudesta, on käyty runsaasti keskustelua. Platonista lähtien filosofisessa perinteessä on ajateltu, että tunneperäiset reaktiot ja koston vaatiminen eivät kuulu vakavaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Tällöin rankaisemisen perusteita pyritään etsimään retributiosta eli oikeudenmukaisen tasapainon palauttamisesta vailla koston ajatusta. Toinen mahdollisuus on perustella rankaisemista utilitaarisesti eli yhteiskunnan kokonaishyödyn kannalta. Tällöin keskustelun keskiössä on kysymys pelotevaikutuksesta. Yksittäiseen rikoksentekijään kohdistuvan pelotevaikutuksen kannalta kuolemanrangaistus on huono, koska riski kuolemanrangaistuksesta saa rikollisen helposti tekemään kaikkensa kiinni jäämisen välttämiseksi, mikä on yleensä utilitaariselta kannalta kielteistä. Myös kuolemanrangaistuksen yleistä pelotevaikutusta koskeva näyttö on negatiivista: kuolemanrangaistuksen pelko ei yleisesti hillitse rikollisuutta, kuten videokatkelmassa todetaan.

Toinen suunta pohtia tappamista rangaistuksena liittyy tappamisen mahdolliseen oikeuttamiseen muissa tilanteissa, esimerkiksi sodassa. Tämä tarkastelu on lähinnä eettistä verrattuna rankaisemisen oikeutusta ja tehokkuutta pohtivaan yhteiskuntafilosofiseen argumentaatioon.

Kuolemanrangaistukseen liittyvä oma, luonteeltaan ainakin osittain looginen argumentti on seuraava: jos syyttömän ihmisen tappaminen on niin vakava rikos, ettei mikään muu kuin kuolemanrangaistus riitä, eikö tuomion langettajaa ja sen toteuttajia pitäisi myös rangaista kuolemalla, jos myöhemmin ilmenee, että tuomittu olikin syytön?

Oma kuolemanrangaistuksia vastustava argumentaatiolinjansa on luonteeltaan epistemologinen. Sen mukaan ihmisen erehtyväisyyden vuoksi syyllisyyden toteaminen ei koskaan ole täysin varmaa. Ihminen ei ole kaikkietävä vaan mitä suurimmassa määrin erehtyväinen. Siksi kuolemanrangaistuksessa on aina vaarana, että tuomittu onkin syytön. Erehtyminen voi johtua monista eri syistä, joita ovat esimerkiksi yleisön tunnereaktiot. Varsinkin kuohuttavissa tilanteissa ihmisillä on taipumus kuvitella olevansa varmoja uskomuksistaan ja havainnoistaan. Tosiasiassa myös ns. silminnäkijähavainnot ovat usein epäluotettavia ja mielikuvituksen värittämiä. Väärä tuomio voi helposti johtua myös halusta rangaista jotakuta, jotta rikokselle saadaan päätös ja ihmiset voivat ikään kuin palata tasapainoiseen arkeen.

Kuolemanrangaistuksia puolustavissa argumenteissa voi havaita kaksi päälinjaa. Toinen on retributiivinen. Tietyt pahantekijät ovat niin pahoja, että tasapainoa ja toimivaa arkea ei voida palauttaa, mikäli nämä henkilöt saavat olla olemassa. Eettiseltä kannalta tämä argumentti on hyvin kyseenalainen. Se on esimerkiksi suorassa ristiriidassa ihmisoikeuksien luovuttamattomuuden kanssa. Toinen päälinja on taloudellinen. Kaikkein vaarallisimpien pahantekijöiden eristäminen eliniäksi yhteiskunnasta syö valtavasti yhteiskunnan resursseja. Yhteiskunnallisesti vaarallista ja eettisesti tuomittavaa on se, että tässä argumentissa ihmishengelle asetetaan hinta.

a)

Kokelaan tehtävänä on esittää vähintään neljä argumenttia, jotka on luontevinta löytää ja identifioida aineistosta. Mikäli argumentteja on neljä, yksinkertaisin pisteitystapa on antaa kustakin argumentista 0–4 pistettä, joskin kokonaisuuden tasapainoisuus ja filosofinen painoarvo voidaan ottaa huomioon koko kohdan pisteityksessä. Tällöin kutakin argumenttia koskeva vastausosio voi olla suppea eikä vastausta tarvitse arvioida täytenä esseenä. Vastauksen tehtävän a-kohtaan voi rakentaa myös esseeksi, jossa eri argumentit esimerkiksi keskustelevat keskenään. Tällöin pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon.

1–2 pistettä kustakin identifioidusta argumentista, jonka rakenne on tuotu esiin. Lisäpisteet annetaan argumentin ominaisluonteen tarkemmasta erittelystä. Sama pisteitys on lähtökohdiana myös esseeksi muotoillun vastauksen arvioinnille.

b)

Yllä on pyritty tuomaan esiin myös b-kohdan argumentaatiossa olennaisia näkökohtia. Kummastakin valitusta argumentista saa 0–7 pistettä, josta 0–3 varataan toisaalta etiikalle ja toisaalta yhteiskuntafilosofialle ja yksi piste niiden yhdistämiselle ja yleiselle johdonmukaisuudelle. Vaikka kokelas olisi rakentanut vastauksen tehtävän b-kohtaan esseeksi, jonka pisteityksessä kaikki yllä mainitun arviointitaulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon, arvioinnin lähtökohdiana on hyvä ottaa myös huomioon yllä mainittu pisteiden jakautuminen.